

nak tiszteletbeli doktora lett; 2011-ben a Magyar Köztársaság Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki. Nős, felesége Dobai Erzsébet Pirocska, két gyermekük van.

Innen, a pataki végekről úgy látjuk őt, mint aki sajátos feladatot nyert és abban hűséges vitéznek bizonyult. Vigyázóvá lett az egykor virágzó tündérgert, Erdély, végvidékké *emelkedett* Magyar Sionjában. Abban a Magyar Sionban, melyben az Anyaszentegyház ügyének, küldetésének előmozdítása és az egyetemes magyarság spirituális gyarapodásának munkálása megkülönböztetendő ugyan, de egymástól el nem választható atyai örökség. Ez az örökség részben családi meghatározottságként, a Juhász–Tavaszy hagyatékként maradt rá, részben pedig személyes, belső elhívásban nyerte feladatul – egész életére. Ide kívánczik az az idézet, amit az *Institutió*ról írt tanulmányában Juhász Tamás emelt ki Tavasz Sándor – a nagyapja – dogmatikájából. „A láthatatlan egyház hite *először* azt teszi, hogy a keresztyén ember a legszétépettebb keresztyénségben, a legádázabb felekezeti harcok között és a legvigasztalanabb társadalmi helyzetben, a leggonoszabb támadásokkal szemben is reménységgel néz a jövőbe, mert *bízik a láthatatlan egyház győzelmében*. Az ő kiváltsága az, hogy még áldozatok árán is szolgálja azt az egységet, amely el van rejtve Krisztussal együtt az Atya Istennél. A keresztyén ember *nem azért a talpalatnyi térért küzd, amelyet elfoglal ebben a világban*, hanem kizárólag a Krisztus dicsőségéért.”

Úgy látjuk, hogy a Juhász Tamás neve mellé ez van írva az Élet Könyvében: *Bonus Miles Christi Jesu* – ó καλὸς στρατιώτης Χριστοῦ Ἰησοῦ.

A következő oldalakon d. dr. Jubász Tamás székfoglaló előadását közöljük.

**Összeállította:
Adorjáni Zoltán**

Kép és bálvány. A második parancsolat az ige egyházában

Bild und Götzenbild. Das zweite Gebot in der Kirche des Wortes.
Zusammenfassung

These: Orientiert sich die reformierte Theologie und kirchliche Praxis nach der heutigen Kultur der fertigen Bilder, so ist das nicht nur Verrat an der Bildung, sondern auch „vermaledeiete Abgötterei“.

Die Wurzel des Wortes Bildung ist „Bild“, und das ist nicht von ungefähr. Bildung entsteht in einem geistigen Prozess im Selbstbewusstsein des Menschen. In diesem Prozess werden die Bilder der Welt, der uns umgebenden Wirklichkeit in die Seele geprägt, und werden daraus Begriffe. Begriffe verwandeln sich mit Hilfe unserer kommunikativen Fähigkeit und der spezifischen Kommunikationsmitteln des Menschen in Worte, Mitteilungen, Sätze. In diesem komplizierten Prozess treten die drei Hauptaktivitäten der Seele – Denken, Einbildung und Willen – in Erscheinung. Diese geäußerten Aktivitäten formen zusammen die drei Gebiete der Kultur: Wissenschaft, Kunst und Moral. Das Referat verweist auf diese allgemein bekannten Grundwahrheiten um zu zeigen:

Erstens haben die Reformierten nichts gegen Bilder, die ja die Quelle allen Wissens und aller Bildung sind. Auch die Reformatoren waren nicht „Bilderstürmer“, wie das oberflächliche Kritiker später behauptet haben. „Was hindert mich ein Bild, wenn mein Herz nicht daran hängt? Nun muss man solchen Bildern nicht Hals und Bein brechen, sie zerschlagen, [...] sondern man muss das Volk mit dem Wort dahin bringen, dass sie kein Zuversicht haben zu den Bildern, als könnten sie ihm helfen oder als wollten sie Gott einen besonderen Dienst damit tun. Denn das

Herz muss wissen, dass ihm nichts frommet noch hilft, denn Gottes Gnade und Güte allein“ (Luther).

Zweitens möchte der Verfasser mit dem Verweis auf diese Gedanken zum Begriff „Bildung“ die geistig-geistliche Entwicklung des Menschen und seiner Kultur in ihrer gesamten Spannweite unterstreichen. Denn Bilder werden im Bewusstsein des Menschen im Prozess der Bildung verinnerlicht, geistig verarbeitet (gespeichert) und ein „gebildeter“, mündiger Mensch verwaltet sie auf souveräner Weise im Denken, Wollen und Schaffen. Bekommt er dagegen diese Bilder fertig vorgeprägt, wiederholt, und in ständiger Bewegung sogar auf dem Bildschirm, wird er ein Faulenzer: unfähig zum Denken, phantasielos und willenlos. Eine uniforme Marionette, fabriziert zu „Konsumidiotismus“.

Darum ist es von Bedeutung die theologische und kirchliche Relevanz des zweiten Gebotes immer wieder vor Augen zu halten. Bei der Schilderung der theologischen Relevanz des zweiten Gebotes geht es im Referat um ein neues Mitlesen einer Arbeit von Alfred de Quervain aus 1936 über Das zweite Gebot in der dogmatischen Arbeit – mit einigen nötigen Ergänzungen. Alfred de Quervain kritisiert an drei Punkten den protestantischen (er sagt: „romantischen“) Missbrauch des zweiten Gebotes: (1) in der protestantischen Analogielehre, (2) in einem verkehrten Gebrauch der Gleichnisse im Kultus (vor allem in der Sakramentslehre) und (3) in der Übertreibung der Rolle von Vorbildern in der Predigt und im ethischen Handeln.

Im letzten Teil des Referates geht es um praktisch-kirchliche Bräuche und Missbräuche in verschiedenen „-ismen“: Biologismus, Psychologismus und Liturgismus, um Gebiete der (reformierten) kirchlichen Wirklichkeit, wo rechte Gotteserkenntnis und Gottesverehrung im Sinne des zweiten (aber auch des ersten) Gebotes ernstlich gefährdet sind.

*

Tételek: ha az egyház az előregyártott képek mai kultúráját követi, nemcsak megtadja a képzésen alapuló igazi szellemi kultúrát, de elköveti a „kárhuzatos bálványimádás” vétségét is. Ezt a tételt négy lépésben fogom levezetni. Először leírom a képzést, mint lelki-szellemi folyamatot. Másodszor utalok az előre gyártott képek posztmodern kultúrájának néhány vonására. Harmadszor a második parancsolat teológiai jelentőségét húzom alá. Végül – jelzésszerűen – megemlítem a második parancsolattal kapcsolatos, és egyházi gyakorlatunkban tapasztalható néhány visszaélést.

I.

Erdélyben a Királyföld (szász-föld) egyik kapuja Szászsebes. Nyugat felől a városba érkező utazónak azonnal szembejön a (már évtizedek óta lakók nélkül maradt) szász evangélikus gimnázium homlokzatán ma is olvasható felírás: *Bildung ist Kraft* – a képzés hatalom. A képzés az emberi lélek olyan alakítása-alakulása, amelynek során az ember belső tartalmakat és tartást nyer ahhoz, hogy saját életét és az emberiséget lelki-szellemi értelemben alakítsa és befolyásolja. Hadd idézzem a képzésnek olyan meghatározását, amely az említett iskolaépülettel és a benne alakult szellemiséggel körülbelül egyidős: száz éves.

„A képzés során olyan szellemi-lelki tartalmakat sajátítunk el, amelyek az emberiség szellemi életének és szellemi érdekeinek összességét jelentik.” – „A képzettség a belső ember teljesen kifejlett alakja. Az a tanulással és gyakorlattal szerzett képesség, amelynek segítségével közelebbről saját népünk, általánosan pedig az egész emberiség szellemi életében részt veszünk.” – „A képzés az a

képességünk, amelynek segítségével az önmagában holt tudásmennyiségből életművet és szellemi alkotásokat tudunk kihozni.”¹

A képzés szónak a töve a kép. A körülöttünk tapasztalható való világnak és tárgyainak teremtésünk, emberré válásunk során kialakul egy lenyomata, gondolati képe. Ez a fogalom, amelyből a kommunikáció képességével és eszközeivel, a fogalmak egymáshoz viszonyításával létrejön a hang, a szó, a mondat, a beszéd. Ha ezt az alapvető lelki nyilvánulást a lélek jól meghatározott utakon (módszerekkel) tovább rendezi (meghatározza, felosztja őket, következtetéseket von le belőlük, igazukat bizonyítja és rendszerezi), akkor ő – azaz maga az ember, aki ezeket a folyamatokat tudatosan végzi és megéli –, képzett lesz, vagyis az előbbi meghatározásokban említett képesség birtokában szellemi életet él és a világ szellemi alakításában, befolyásolásában részt is vesz.

A képzésről szóló előbbi gondolatokat kolozsvári tanítóimnak bölcseleti és teológiai enciklopédiáján nevelkedve fogalmaztam. A kolozsvári bölcseleti iskolának (Böhm Károlynak) az arisztotelészi–kantói formális logika volt egyik alappillére. E közismert bölcseleti bevezetés szerint a lélek három alapvető tevékenységéből, a gondolkodásból, a képzeletből és az akaratból fejlődik ki az egész emberiség szellemi élete és kultúrája, a maga három területén: a tudományban, a művészetben és az erkölcsben.

Sajnos, ez a kiváló bölcseleti iskola rosszul ítélte meg – valamilyen helytelen protészans *analogia entis* alkalmazásával – az áhítat, kultusz és az abból „kifejlő” vallás helyét és szerepét. A kultúra három területe – a tudomány, a művészet és az erkölcs –, illetve az ezeket létrehozó három szellemi érték: az igazság, a szépség és a jóság ritkán, a lélek magasztos pillanataiban, valamilyen emelkedett állapotában egymásra tevődik, eszményi szintre jut, és hármójuk együtteséből létrejön egy negyedik érték, a *szentség*, s annak nyilvánulási területe: a *vallás*.

Olyan ez a vallás-felfogás, mintha az újkantiánus érték-teológiában visszajönné az ógyházi–tomista séma: *gratia non tollit sed presupponit et perficit naturam*. A kijelentés közvetítette kegyelem nem rombolja le a természetet, tehát „a lélek életét és javait” sem.² Előbb való a kultúra, mint a kultusz? A huszadik századi magyar erkölcsbölcselet nagyjai – Várkonyi Nándor, Kodolányi János, Hamvas Béla, Karácsony Sándor, Dobai István – alaposan cáfolták ezt az *analogia entis*-t, és tanították a kultusz elsőbbségét a kultúrával szemben. (Ennek a bibliai hitelességű gondolatnak ma már régészeti alátámasztását jelentheti Göbekli Tepe, a törökországi Anatólia területén, a szír határ közelében feltárt 12–13 ezer éves [!] kultuszhely.³)

II.

Kérem, ne botránkozzék meg senki azon, hogy ilyen messziről érkezem tulajdonképpen tárgyamhoz, a mai képi kultúra bírálatahoz. A lélek belső élete és belső emberi öntudatosodásunk folyamata ugyanis képekből, a külvilág képeiből indul el, s ezért további fejtegetéseimben nem tagadni kívánom a képek jelentőségét, a velük való érzéki tapasztalás, gyakorlás és ismétlés fontosságát messzemenően elismerem.

¹ Rudolf Eisler: *Bildung* címszó. In: *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*. I. Berlin 1904, 155–156.

² Makkai Sándor: *A vallás lényege és értéke*. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. Torda 1923; *A lélek élete és javai*. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. Cluj–Kolozsvár 1922; vö. Pannenberg, Wolfhart: *Anthropologie in theologischer Perspektive*. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1983.

³ Vö. Schart, A. – Krispenz, Jutta (Hg.): *Die Stadt im Zwölfprophetenbuch*. BZAW 428. W. de Gruyter, Berlin – Boston 2012, 4–5.

Alapvetően nem lehet és nincs is semmi kifogásom a képek ellen. Mint ahogy a református (zürichi, genfi és heidelbergi) reformációt sem valamilyen elvi művészetellenesség motiválta a szentképek eltávolításakor. Csak felületes vagy ellenséges ítélkezés címkézi Zwingli, Bullinger és Kálvin követőit képrombolónak. A Heidelbergi Káté újabkori magyarázói – köztük például Eberhard Busch – a második parancsolat kapcsán határozottan elhárítják az ilyen címkézést.⁴ Alfred de Quervain svájci református teológus a második parancsolat teológiai jelentőségéről írt tanulmányában a képekre vonatkozóan Luthert idézi:

„Mit bánom én a képet, ha egyszer a szívem nem azon csügg! [...] Viszont ha azon csüggne a mi szívünk, és azt vélnénk, hogy más fánál és kónél többre valók ők, s azt gondoljuk: ha tiszteljük azokat, vele Istennek teszünk jót, nos, akkor nem csak pénzünktől lennénk megfosztva, hanem a lelkünk is rámenne. Ám mert nem így van, hát ne törjük kezét-lábát, ne üssük agyon a képeket – miközben a szívünk ugyanolyan tisztátalan maradna, mint azelőtt – hanem neveljük az igével az embereket arra, hogy ne bízzanak a szobrokban és képekben, mintha azok segíthetnének rajtunk, vagy mintha általuk Istennek tennék jó szolgálatot. Mert a szívnek tudnia kell, hogy semmi más nem táplálja a kegyességet, csak Isten kegyelme és jósága.”⁵

Másodszor azért tértem ki olyan részletesen a lélek értékeinek gondolkodásban, alkotásban és cselekvésben történő létrejötte kérdéseire, azért hangsúlyozom a képekből kialakuló kép-zés és kultúra jelentőségét, mert ezen a lelki-szellemi tevékenységen áll vagy bukik az ember embersége. Lelki habitusunk alakulási folyamatában a külvilág képeit bensővé tesszük, feldolgozzuk, raktározzuk, majd további előhívás, rögzítés, tisztítás, retusálás stb. után válnak használható értéké. A világszínvonalon álló magyar agy kutatás és idegélettan tudósai sokat és szakszerűbben tudnának erről regélni.

Az előre gyártott és mozgó képek mai kultúrája azonban megfosztja az embert attól, hogy a gondolkodás, a képzelet és az akarás szuverén tevékenységét maga végezze, és az igazság, szépség és jóság szellemi értékeit megalkossa. Ahol a legtöbb információ képi formában jut el hozzánk, készen feldolgozva, ráadásul színesen, gyors mozgásban, csillogva és villódzva a tévé, a számítógép, „lapító” (lap top), okostelefon stb. képernyőjén vagy vetítőtáblán, ott ezek a lelki tevékenységek lelassulnak, elsorvadnak, vagy éppen feleslegessé válnak és megszűnnek. A gondolkodó, képalkotó, emlékező, emléző és akaró ember néhány nemzedék után ellustul: kép-telen lesz gondolkodni, fantáziátlan és akarat nélkülivé válik. Egyenruhás lélek lesz belőle, előre gyártott fabábu, akit a világ legboldogtalanabb alakjává, konzum-idiótává tettek. Ahogy Czako Gábor Kossuth-díjas közírónk mondta nemrég: „A mongol-idióta lehet boldog, a konzum-idióta sohasem lesz boldog.”

Meglepő, hogy a képi kultúra veszélyeire milyen rég felfigyeltek a szakemberek, de a társadalom mégsem hallgatott próféta szavukra. Hatvan évvel ezelőtt, amikor mi Erdélyben még nem is ismertük a televíziót, az RGG harmadik kiadásában (1958-ban!) már ehhez hasonló volt olvasható: A televíziózás gyors elterjedése felszínre hozta annak a családi nevelésre jelentett veszélyeit. Kiderült, hogy a képernyőn mozgásban

⁴ Busch, Eberhard: *Der Freiheit zugetan. Christlicher Glaube heute – im Gespräch mit dem Heidelberger Katechismus*. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1998, 253–259.

⁵ Quervain, Alfred de: Das zweite Gebot in der dogmatischen Arbeit. In: Wolf, Ernst (Hg.): *Theologische Aufsätze. Karl Barth zum 50. Geburtstag*. Chr. Kaiser Verlag, München 1936, 191–201.; 192.

megjelenő történés vonzó-bénító ereje arra csábítja a gyermekeket, hogy a műsort folyamatosan, a fizikai kifáradás határain túl is figyelemmel kövessék, még akkor is, ha nem értik, mit látnak. Ráadásul a folytonos meredt nézés látás-sérülésekhez is vezethet. A felkínált tartalmak és formák ellenőrizetlen befogadása nemkívánatos koraérés eredményeznek, amelynek következtében az érzelmek eltompulnak, a folyamatos ingerlés miatt az öntevékeny (spontán) képzelet (fantázia) és az önálló gondolkodásra való készség beszűkül.⁶

Azóta sok más veszélyre is fény derült. Például, hogy a televíziós öngyilkossági hírek, ismeretterjesztő előadások, valamint az öngyilkosságról szóló speciális történetek sugárzását követően az öngyilkosságok aránya a serdülőknél jelentős emelkedést mutatott. A fiataloknak alacsony a tűrőképessége, azért reagálnak ilyen egyértelműen. Mintegy az ötletet kapják meg az öngyilkosság elkövetésének módjához.

Közismert az is, hogy napjainkban a gyermekeket és a serdülőket jóval több szexuális vonzatú inger éri a külvilágból, mint bármikor ezelőtt. Ezek az ingerek a gyermek intellektuális és érzelmi feldolgozóképességét erősen meghaladhatják, ami miatt még a normális nemi kapcsolat is torz formában raktározódhat a gyermek gondolatvilágában. Ezek a feldolgozatlan élmények a szexualitást a szeretet helyett az agresszióval kapcsolhatják össze, és így félelemkeltő borzalommá, vagy az erőszak egyfajta kiélési módjává válhat a képzeletükben.

Nyilvánvaló, hogy a tévé és társai okolhatók a fiatalok olvasási eredményeinek hanyatlásáért és a koncentráció gyengeségéért. Nem akarom bántani saját anyaintézményemet, de a kolozsvári teológián szomorúan kellett egy-két éve megállapítanunk, hogy a teológiára érkező – érettségi vizsgát tett! – jelöltek jelentős százaléka funkcionális analfabéta.

A reklámok, hirdetések fizikai-lélektani hatását sokan írták le. A kicsik a lényegret nem értik, így könnyen lehet rájuk hatni.

A filmek szereplőinek viselkedése is befolyásolja a tévéző gyermekek magatartását. Gondoljunk csak a főszereplők alkoholfogyasztására, autóvezetési stílusára, öltözködésére stb. Azt mondják, Magyarországon a *Linda* című sorozat megjelenése után rengeteg serdülő leányka akart rendőrnek menni és karatézni.

A hiperaktív, vagy ellenkezőleg: szorongó, gátolt, vagyis magatartási betegségekre hajlamos gyermekek, a konfliktusos családi légkörben élő, a családból kiemelt gyermekek intenzívebben élik át a szereplők érzelmeit, azonosulási készségük nagyobb, ugyanakkor a műsornézés ideje alatt feledhetik saját kiszolgáltatott helyzetüket és magányukat. Ennek többféle káros következménye van, amelyek külön-külön is a személyiségfejlődés torzulásához vezetnek. (A rengeteg digitális információ és cikk közül ez csak egy példa.⁷)

III.

A képzelet helyett, a képalkotás helyett a képfogyasztás kultúrája alakult ki vagy van kialakulóban, s ezért a második parancsolat tükrében teológiailag is vizsgálnunk kell ezt a kérdést.

⁶ Hausmann, G.: Fernsehen 2. Pädagogisch. In: RGG³ Bd 2., J. C. B. Mohr – Paul Siebeck, Tübingen 1958, 902–903.

⁷ Vö. http://elib.kkf.hu/edip/D_14471.pdf.

A) Mi a második parancsolat teológiai relevanciája? Először is le kell szögeznünk, hogy nemcsak az első parancsolat tiltja a bálványimádást, hanem a második is. Ursinus ezt írja erről:

„Az első parancsolatban más bálványimádás van tiltva, tudniillik amikor más Istent tisztel valaki, a másodikban ismét más, tudniillik amikor az igaz Istent más-képpen tiszteli, mint ahogy kell. [...] Ezért, akik vétkeznek a második parancsolat ellen, vétkeznek az első ellen is, mivel akik az Istent másképp tisztelik, mint ahogy ő akarja, azok azzal a más eljárással más Istent képzelnek el. Így nem az Istent tisztelik, hanem a saját agyvelejük koholmányát, mivel meg vannak győződve arról, hogy a tiszteletükkel azt illetik.”⁸

A képek készítése és tisztelete tilalmának van egy általánosabb vallási háttere az Ószövetségben, amelyre most részletesen nem térhetünk ki, csak röviden utalunk. Arról a félelemről és rettegről van szó, amely akkor fogja el a vallásos embert, amikor a kiábrázolhatatlan Istent és Isten képmását, az embert vagy az ember lelkének tükrét (az arcát) valamilyen tisztelet céljából ábrázolni próbálják. Az ortodox zsidók és a hit-hű mohamedánok még fényképet sem engednek magukról készíteni. Ide kapcsolható az a babonás népszokás, hogy a halál – Isten látogatása – és a gyász óráiban faluhelyen letakarják a tükröt és a képeket a falon. Ehhez az általánosabb vallási vetülethez tartozik az a nemrégiben történt hisztéria, amelyet a Mohamed-karikatúrák az iszlám világban kiváltottak. Az ő világukban száz évvel ezelőtt az is vitát váltott ki, hogy szabad-e fényképes útlevelet készíteni. Az a vita úgy fordult az útlevel javára, hogy a fénykép nem több, mint a tükörkép, tükörbe nézni pedig szabad.⁹

B) A második parancsolat teológiai jelentősége kapcsán Alfred de Quervain már említett dolgozatának néhány tanulságát érdemes ma is – hetven év távlatából – szemügyre venni. Az elberfeldi holland gyülekezet akkori lelképásztora, később berni teológiai tanár három ponton bírálta a második parancsolat protestáns – ahogy ő mondja: romantikus – félremagyarázását: 1. a protestáns *analogia entis* tannal kapcsolatban, 2. a bibliai képes beszédnek, vagyis a példázatoknak és hasonlatoknak (különösen a sákramentumtanban történő) helytelen értelmezésével kapcsolatban, és 3. arra a helytelen módra vonatkozóan, ahogy a protestánsok a prédikációban és az erkölcsi nevelésben a példaképeket eltülozzák.

1. Isten megismerése szempontjából az *analogia entis* az a tiltott képmás, amely Isten képmása, a Fiú, a testté lett Ige mellé tolakszik, azt értelmezi és az emberek felé közvetíti. A protestáns teológia újabb kori eszmélése ma (1936!) kevésbé a római katolikus, mint a protestáns *analogia entis*-szel van bajban, azzal az analógiatannal, amely az utóbbi három évben oly mélyen hasított az egyházi és a teológiai létünkbe.¹⁰ Az 1936-os Barth-émlékkönyvet, amelyben az idézett tanulmány megjelent, cenzúrázták. A szerző nem írhatta le, de az „utóbbi három évvel” a Hitler uralomra jutása óta eltelt időre célzott, és arra, hogy a német protestánsok jelentős része behódolt a német keresztyének mozgalmának, s egy olyan ideológiának, amely a Führerben történelmi messiást látott.

⁸ Zacharias Ursinus: *Explicationes Catecheticæ sive Corpus Doctrinæ Christianæ*. Ed. David Pareus, Heidelberg 1604. Magyar nyelvre fordította Szabó András, Székelyudvarhely 1940. Gépelt kézirat 316.

⁹ Vö. Fekete Ágnes és Németh Pál beszélgetése, MR1, *A Református Egyház Félőrája* 2006. február 22.

¹⁰ Quervain, Alfred de: *i. m.* 194.

2. A következőkben a svájci teológus éles kritikával illeti a bibliai példázatok egy bizonyos értelmezését, amellyel gyakran találkozni a protestáns ígehirdetésben, a modern sákramentum-felfogások némelyikében és az erkölcsi cselekvésben. Arra az értelmezésre utal, amely szerint a bibliai példázat vagy hasonlat Isten megismerésére vezető eszköz, amely a hitetlent hívővé teszi s általában az embert Istenhez emeli. Az a modern protestáns világnézet igyekszik erre a bibliailag nem adekvát kísérletre, amelyik elébe helyezi a természetet és a történelmet Isten kijelentésének. Ez a világnézet még a bibliai történet eseményeit is példázatnak tekinti az ember Istenhez vezető útján. Az ismert dolgokhoz kapcsol az ilyen szemléletű példázat és közvetíti az eltévedt embert az ismeretlen Istenhez. Tudjuk, hogy a Heidelbergi Káté a 98. kérdés-felelettel elutasítja a képek istentiszteleti használatát. De Ursinusék korántsem gondolták, hogy a feszület és a szentképek pusztá eltávolítása megoldja az istentisztelet teológiai kérdését (lásd a fentebbi Luther idézetet). Azt utasították el, hogy bármilyen istentiszteleti kép vagy hasonlat viheti azt a közvetítő szerepet, ami egyedül csak Krisztust illeti meg.

Még eklatánsabb a képpel és a hasonlattal való visszaélés a sákramentumok esetében. A természetes elemek, a víz, a kenyér és a bor példázata (nem a velük való példálózás) teszi a sákramentumot sákramentummá, hanem maga az Úr, aki azzal tette az elemeket kiváltságossá, hogy általuk önmagát adja nekünk. Ha a sákramentum jelentőségét az elemek (víz, kenyér, bor) belső szimbolikus erejéből (*Symbolkräftigkeit des Elements*) vezetjük le, ahogy Paul Tillich tette, de nem rendeljük a szimbólumot – vagyis a hasonlatot, a példázatot – *a jegy alá*, akkor a sákramentum elveszíti egyedülálló, Krisztustól nyert jelentőségét. Akár növelni is lehetne a sákramentumok számát, mert nem a „hathatós jegy” (*signum efficax* – Kálvin) érvényesül, hanem a bármihez köthető „sákramentum-jellegű ige”.

3. A prédikációban Isten ismeretét nem az *analogia entis*, hanem a hit analógiája útján szerezzük meg. A sákramentumban sem a mennyei dolgoknak földiekkel való összehasonlító szemlélése, hanem a sákramentumi jegy a fontos. Nos, az erkölcsi világban, a tettek világában ugyanígy állunk a példaképpel. Nem a példakép, nem az ideál (eszménykép) fontos, hanem Isten parancsa, Krisztus főségének primátusa a tagokkal szemben. Cselekedeteinkre nézve ő uralkodik, mi engedelmeskedünk. Idézem Alfred de Quervaint:

„A példaképpé emelt személy iránti tiszteletből könnyen lesz túlzó tisztelet, egyfajta ’szentek tisztelete’. A szent pedig – vagy, ahogy profán szóhasználatban mondanánk: a vezér, a Führer [sic!] – egy személyben példakép és közbenjáró. Amikor pedig a hívő ember közbenjáróra, közvetítőre szorul, vagy ilyenhez folyamodik, megszűnik az egyház fejével való közvetlen kapcsolata, a szent tisztelete pedig meghúsiítja az Isten parancsa iránti engedelmisségét.”¹¹

IV.

Az előre gyártott képek miatt szellemi kultúránk elsekélyesedése és az *analogia entis* káros hatása egyházunkban is megfigyelhető. Befejezésül, szemléltetésképpen néhány, az egyházi életben mutatkozó fonákságra hívom fel a figyelmet. Három fogalomkör szerint csoportosítom őket, amelyeket részben Tavaszy Sándortól kölcsönöztem. A kolozsvári teológus egyik korai írásában három „-izmustól” féltette a református egy-

¹¹ Quervain, Alfred de: *i. m.* 198.

házat: a biologizmustól, a pszichologizmustól és a szocializmustól.¹² A harmadik kevésbé tartozik ide, ezért másik „-izmussal”, a liturgizmussal helyettesíttem.

A) A képeket fogyasztó kultúra mai helyzetében a *biologizmust* az egyházban ott látom, ahol – a külvilág divatjának hódolva – a testiséget túlzottan előtérbe helyezik: 1) az öko-teológia túlhajtásaiban és 2) az egyházi gasztro-kultúrában.

A „zöld teológiának” is nevezett környezetvédelmi gondolkodás addig jár helyes úton, amíg a bibliai teremtéstan és gondviseléstan értelmében mind az ember felelőségét, mind a teremtett világ alárendeltségét egyensúlyban látja. A baj ott kezdődik, ahol ezt az egyensúlyt megbontják. Nyugati tanulmányúton járt diákunk írt tanulmányi beszámolójában egy különös istentiszteletről. A „teremtett világ megőrzése” jegyében mindenki magával vihette a templomba kedves háziállatát, s az istentisztelet végén a lelkipásztor rendre megáldotta az elébe vitt kutyákat, macskákat...

Egyházi gasztro-kultúrán pedig azt értem, hogy mivel környezetünkben az evés-ivás, sütés-főzés elburjánzó divatja árad reánk mind a valóságos, mind a virtuális világban, az egyház is átvette ezt a szokást, amely már nem annyira konyha-kultúra, mint az evés kultusza. Ma már nem „belevaló” presbiter vagy gyülekezeti gondnok az, aki ilyen-olyan ünnepi rendezvényen nem tud bográcsgulyást készíteni. Van, ahol a lelkipásztor maga jeleskedik ezzel a „tudománnyal”. (Hollandiában vettem részt olyan böjti [!] szeretetvendégségen, amely a szép gótikus templomban rendezett vacsora volt. A presbiterek és a gondnokok maguk főzték – a barcasági reformátusoktól tanult recept szerint [!] – a füstölt hússal, kolbásszal jócskán dúsított borsólevest...)

B) *Pszichologizmuson* a lélektani és mélylélektani módszerek igehirdetésben, nevelésben és lelki gondozásban való alkalmazásának túlhajtásait értem. Ilyenkor az történik, hogy a bűnt lelki sérüléssé fokozzuk le, belőle az ember nem megváltást, hanem emberileg lehetővé vált gyógyulást keres. A lelkipásztor lélekgyógyásszá magasztosulhat, aki az egyetlen üdvözítő helyett vagy mellett csalhatatlan, egyedül üdvözítő praktikákat tud.

Ismét holland példát említek. Lelkigondozással foglalkozó szakkönyvben olvastam a „gyász feldolgozása” című fejezetben. Az özvegyasszony álmatlanságban, súlyos levertségben szenvedett meghalt férje kínzó emléke miatt. A lelkipásztor biztatására és annak társaságában egy este kivitte férje fényképét és egy kedves emléktárgyat a csatorna partjára. Ezeket ott együtt „ünnepélyesen” meggyújtották, végignézték, ahogy elhamvadnak, majd a hamvakat a csatorna vizébe szórták...¹³

Erdélyi egyházunkban, ahol környezetünkben a görögkeleti pópák, és a hozzájuk közel álló javasemberek gyakran a fentihez hasonló lelki ráhatást, szemfényvesztő „hókuszpókuszt” végeznek, még veszélyesebb, ha a református lelkigondozó ezekre a vizekre téved.

C) A *liturgizmus* az előbbieknél ismertebb és súlyosabb visszaélés. Olyan istentiszteleti kiegészítő vagy éppen a bevett formákat helyettesítő elemekre gondolok, amelyeket szemléltetés, „lazítás”, otthonos érzés végett vezetünk be. Gyakran félreértett öku-menizmus készíti a gyülekezet felelőseit arra, hogy római katolikus vagy más nem-református hatást kövessenek. Adventi koszorúk, karácsonyfák, gyertyák már rég szinte bevett „kellékei” ünnepeinknek. Ezekben is vannak fokozatok. Van, ahol időben és

¹² Tavasz Sándor: *Világnézeti kérdések*. Füssy József Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézete, Turda-Torda 1925.

¹³ Nieuwkoop, M. S.: *De drempel over*. Magánkiadás, Zwolle 1997.

térben visszafogottan, kevésbé tolakodóan használják őket. De vettem részt olyan református istentiszteleten, ahol a gondnok a kezdő ének előtt szertartásosan elhelyezett az úrasztalán egy nagy templomi gyertyát, meggyújtotta, majd az istentisztelet végén, az áldás után – ugyanolyan szertartásosan – kifújta. Van, ahol az igehirdetést szemléltető pannót, vetített képet, „power-point-os” bemutatót alkalmaznak.

Nemcsak kiegészítő „kellékek”, hanem a megszokott istentiszteleti eszközök túlzóan „szertartásos” használata is felkeltheti a gyülekezet érdeklődését, és elterelheti figyelmét a lényegről. A palástot – ha már viseljük – lehet egyszerűen hordani, de „paposan” suhogtatni is. A sákramentumi jegyeket és a klenódiumokat használni, kezünket áldásra emelni, stb. lehet egyszerűen is, de lehet teátrálisan is.

Míg a biologizmus és a pszichologizmus veszélye leküzdhető, mert olyan vakvágányai egyházi életünknek, amelyek céltalanságát fel lehet ismerni, és el lehet kerülni, addig a liturgizmus – úgy látom – belülről kezdi ki az igén és az igehirdetésen tájékozódó egyházi kultúránkat. Nem a vadhajtásokat nehéz nyesegetni, hanem azokat a jelenségeket felismerni, amelyek bibliai háttérük, keresztyén hagyományokhoz való kötődésük miatt kedvező elbírálást nyertek, de valójában károsak és idegenek, mert ellentmondanak a reformáció nagy vívmányának, az egyetemes papság elvének: odatolakszanak Isten és a hívő ember közé.

Juhász Tamás